

Przemysław S o l a r s k i SDB. *Wychowanie moralne w ujęciu Guido Gattiego SDB*. Lublin: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego 2013 ss. 294.

Współczesna teologia moralna stała się terenem swoistego sporu o charakterze metodologicznym. Spór ten dotyczy nade wszystko przedmiotu, źródeł, a zwłaszcza celu prowadzonych badań. Jedną z głównych kwestii w tym sporze jest potrzeba i stopień uwzględniania pewnych zagadnień o charakterze bardziej praktycznym, związanych z wychowaniem człowieka oraz formacją jego postaw. Wprawdzie refleksja teologicznomoralna zawsze była ukierunkowana na życiową praktykę, jednakże – zwłaszcza po Soborze Watykańskim II – dbałość o zachowanie statusu naukowego skłoniła niektórych teologów moralistów do pozostawienia problemów związanych z formacją teologom duchowości, pastoralistom lub pedagogom chrześcijańskim. Koncentrując się na wyjaśnianiu i porządkowaniu norm moralnych oraz ich aplikacji do poszczególnych dziedzin ludzkiego życia, teologowie ci usunęli wymiar praktyczny poza margines swoich zainteresowań. W konsekwencji można wskazać na wiele publikacji teologicznomoralnych, także tych o charakterze całościowym, podręcznikowym, w których problematyka wychowania do posłuszeństwa normom i życia według zasad praktycznie nie występuje lub zajmuje miejsce marginalne. Istnieje oczywiście także pewna grupa autorów, zwolenników bardziej praktycznego ukierunkowania refleksji teologicznomoralnej, którzy tematyce formacji moralnej i jej szczegółowym aspektom poświęcili więcej miejsca.

Przykładem włączenia zagadnień pedagogicznych w nurt refleksji teologicznomoralnej jest twórczość włoskiego teologa moralisty Guido Gattiego. Co więcej, twórczość ta jest czymś więcej niż tylko refleksją nad wychowaniem moralnym; jest ona ukierunkowana na praktykę wychowania, na którą Gatti – jako salezjanin – jest szczególnie wrażliwy. Jego publikacje są również przykładem, w jaki sposób teolog moralista może z powodzeniem wykorzystać w swoich badaniach dane tzw. nauk o człowieku. Nie sprowadzając teologii moralnej do psychologii, socjologii czy pedagogiki, może on i powinien z powodzeniem skorzystać z przesłanek dostarczanych przez te nauki w wyjaśnianiu dynamizmu człowieka jako podmiotu działania moralnego. Ze względu na wagę problemów, poruszanych przez tego mało znanego w Polsce włoskiego teologa oraz oryginalność ich ujęcia, z uznaniem należy odnieść się do książki ks. Przemysława Solarskiego, która te problemy przybliży i prowokuje do dyskusji polskie środowisko teologów moralistów.

Książka *Wychowanie moralne w ujęciu Guido Gattiego SDB* w swej pierwotnej wersji powstała jako rozprawa doktorska napisana w Katedrze Teologii Moralnej Społecznej KUL. Składa się ona z czterech rozdziałów poprzedzonych przedmową redaktora naukowego serii wydawniczej i zarazem promotora ks. prof. J. Gocko (s. 7-8), wykazem skrótów (s. 9-11) oraz wstępem (s. 41-55). Całość została dopełniona zakończeniem

(s. 251-257), streszczeniem w języku angielskim i włoskim (s. 259-266), wykazem bibliografii (s. 267-289) oraz indeksem osobowym (s. 291-294).

Pierwszy rozdział ma charakter wstępny i został poświęcony źródłom oraz kontekstowi metodologicznemu wizji wychowania moralnego, jaką prezentuje Gatti. Ks. Solarski wskazuje w nim na inspiracje, jakie stoją u podstaw tej koncepcji. Należą do nich najpierw wzajemne związki teologii moralnej i pedagogiki, które dla Gattiego zasadzają się na tym, że wychowanie i moralność mają ten sam przedmiot – osobę ludzką w perspektywie dobra, szczęścia, spełnienia egzystencji oraz wspólny cel – zmierzają do urzeczywistnienia się człowieka jako człowieka. Obie te dyscypliny znamionuje troska o dobro osoby. Dopiero jednak refleksja teologiczna może nadać procesowi wychowania właściwy kierunek oraz wskazać środki, dzięki którym proces wychowawczy będzie zmierzał ku integralnemu dobru osoby. Następnie Autor podejmuje zagadnienia antropologiczne, ponieważ to wizja człowieka rzutuje na koncepcję wychowania. Ks. Solarski wykazuje przy tym, że antropologia, jako podstawa pedagogicznej refleksji Gattiego, ma charakter integralny. Ujmuje ona człowieka w perspektywie daru, który jednocześnie wyznacza mu zadania realizowane w całym procesie wychowawczym. Jest to zarazem antropologia chrystologiczna, ponieważ – jak naucza Gatti – udział w tajemnicy Wcielenia oznacza nowy sposób bytowania odkupionego człowieka. Antropologia Gattiego ma charakter optymistyczny. Wiąże się ona bowiem z wiarą w istnienie w człowieku dobra, które może się rozwinąć i wydać owoce. Rozdział zamyka omówienie różnych koncepcji rozwoju człowieka oraz ich krytyka. Autor koncentruje się tutaj na dwóch przeciwstawnych teoriach wychowania, reprezentowanych przez J. J. Rousseau oraz E. Durkheima. Odnosi się także do poglądów Z. Freuda, E. Eriksona, E. Fromma, behawiorystów, przedstawicieli psychologii humanistycznej, teorii hierarchicznych, kognitywistycznych, które znalazły również swoje odbicie w dziełach Gattiego.

W rozdziale drugim Autor ukazuje rozwój moralny w kontekście integralnego rozwoju osoby ludzkiej. Ks. Solarski przedstawia ten proces jako przejście od heteronomii ku autonomii, od przedracjonalnego charakteru sumienia moralnego do racjonalnego charakteru dojrzałego doświadczenia moralnego, od początkowego i naturalnego egocentryzmu dziecięcego do altruizmu właściwego wrażliwości człowieka dojrzałego moralnie. Proces ten uwydatnia maksymalne różnice między punktem wyjścia a celem formacji, stąd może być nazwany spolaryzowanym. Drugi paragraf dotyczy osobowości moralnej, której kształtowanie stanowi istotę formacji moralnej. Autor najpierw charakteryzuje samą istotę osobowości, by następnie wskazać na jej dynamizm. Warto podkreślić jest tutaj zwrócenie uwagi na wychowanie wolności oraz jej uwarunkowania. Ostatnia część tego rozdziału dotyczy pewnej właściwości rozwojowej, a jednocześnie metody wychowawczej, jaką stanowi zasada stopniowości, która w praktyce oznacza realizację dobra osoby, możliwego do osiągnięcia na określonym etapie. Sam Autor uważa ten rozdział za centralną część swojej pracy, gdyż dotyka on samej istoty problemu.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Wybrane faktory i korelaty rozwoju i wychowania moralnego*, podejmuje zagadnienie różnych czynników i współzależności obecnych w wychowawczej działalności różnych środowisk. Jak zaznacza Autor, Gatti nie wszystkie zagadnienia z tym związane omawia w sposób wyczerpujący. Niektóre

z nich są jedynie sygnalizowane w tekstach źródłowych. Jednakże Autor widzi w nich cenną wskazówkę dla pełnego ujęcia wychowania moralnego oraz punkt wyjścia dla własnych analiz. Pierwsza część tego rozdziału poświęcona jest pewnym czynnikom, które Gatti nazywa dynamizmami. Są to środki prowadzące do realizacji celu wychowawczego. Należą do nich: miłość przyjmująca, dyscyplina wychowawcza, nauczanie i świadectwo, identyfikacja i podejmowanie przez wychowanka odpowiedzialności. Drugi paragraf podejmuje kwestię środowisk wychowawczych, które realizują owe dynamizmy. Ks. SolarSKI koncentruje się na trzech podstawowych: rodzinie, szkole oraz wspólnocie religijnej, które Gatti uważa za kluczowe dla rozwoju moralnego osoby. Poza nimi Autor wspomina również o roli mass mediów. Rozdział ten kończy omówienie roli czynników nadprzyrodzonych w wychowaniu. Autor zwraca tu uwagę na szczególną rolę Ducha Świętego, łaski, sakramentów, a zwłaszcza sakramentu pokuty i pojednania.

Rozdział czwarty ukazuje podstawowe płaszczyzny wychowania moralnego. Ks. SolarSKI zalicza do nich sumienie, seksualność, relacje społeczne oraz dziedzinę wiary i przynależności do wspólnoty Kościoła. Kolejność przedstawienia tych szczegółowych dziedzin życia ludzkiego, podlegających formacji moralnej, jest uzasadniona zawartością źródeł podstawowych. Kluczowe znaczenie – według Gattiego – posiada bowiem formacja sumienia, której istotą jest wychowanie do umiłowania dobra. Formacja wszystkich pozostałych płaszczyzn jest jej konsekwencją. Drugą dziedziną wychowania jest ludzka płciowość, ujęta zarówno w swej cielesności jak i duchowości. Taka formacja – jak zauważa Autor – jest szczególnie potrzebna ze względu na dokonujące się zmiany kulturowe i obyczajowe, których istotą jest przejście od rygorystyki do permissywności. W tym kontekście ważne jest podkreślenie, że istotą wychowania seksualnego jest wychowanie do miłości i do otwartości na życie. Kolejnym problemem, jaki ks. SolarSKI podejmuje w tym rozdziale, jest wychowanie społeczne. Zostaje ono ukazane jako wysiłek ukierunkowany na wypracowanie tzw. cnót społecznych, zaangażowanie i odpowiedzialność. Ostatnią z omawianych płaszczyzn wychowania jest wiara i życie we wspólnocie Kościoła. Może nieco dziwić, że ten problem pojawia się dopiero na końcu na refleksji katolickiego moralisty. Jest to jednak w pełni uzasadnione poglądami Gattiego, który chce przez to pokazać nie tyle marginalny charakter wiary, ile faktyczny stan świadomości współczesnych chrześcijan. Na tym tle zostaje ukazany ścisły związek wychowania moralnego i wychowania do wiary; przy czym to pierwsze jest częścią drugiego, a nie odwrotnie.

Poznanie dorobku, myśli różnych teologów jest zawsze cenne, zwłaszcza jeśli ten dorobek zawiera ważne treści, trafne rozwiązania, oryginalne ujęcia. Jeśli wziąć pod uwagę, że twórczość Guido Gattiego pozostaje polskiemu czytelnikowi szerzej albo w ogóle nie znana, co wynika m.in. z braku tłumaczeń jego dzieł na nasz język, a w dodatku te dzieła wypełniają pewną niszę w pracach teologów moralistów, to nie ma wątpliwości, że podjęcie tego tematu należy uznać za zasadne. Autor stwierdza, że teologii moralnej (zwłaszcza polskiej) brakuje całościowej koncepcji formacji moralnej, a autorzy zajmują się tylko wybranymi aspektami. Na tym tle ks. SolarSKI przedstawia (chwali) literaturę pedagogiczną i psychologiczną. Jako niekwestionowaną zasługę Autora należy więc traktować podjęcie się rzetelnego, opartego na tekstach źródłowych, przedstawienia syntetycznego opracowania kwestii wychowania

moralnego. Osiągnięciem ks. Solarskiego jest zwrócenie uwagi na zagadnienia, które nie wybrzmiały w takim stopniu w polskiej teologii moralnej jak ma to miejsce w refleksji Gattiego. Można więc stwierdzić, że zasadność podjęcia tematu wynika z dwóch powodów: z charakteru przyjętych źródeł oraz ich merytorycznej zawartości.

Należy podkreślić, że język książki cechuje niezwykła dbałość o jak najwierniejsze oddanie poglądów Gattiego. Autor zdaje sobie sprawę z bogactwa kluczowych dla siebie pojęć i potrafi odważnie opowiedzieć się za konkretnymi terminami. O wiele ważniejsze jest jednak dla niego powiązanie wychowania z ukierunkowaniem na prawdę i dobro niż spór o same terminy. Dobrze się stało, że ks. Solarski próbuje tłumaczyć na język polski pewne charakterystyczne dla Gattiego stwierdzenia, jak np. „pedagogia walki”, „pedagogia prawa”, „pedagogia współistnienia”, „pedagogia odpowiedzialności”, które mogą stanowić inspirację dla polskich teologów moralistów. Pozytywnie należy ocenić również umieszczanie oryginalnych, włoskich terminów i zwrotów, gdy polskie tłumaczenia mogą nie oddawać ich treści.

Odnosząc się do strony merytorycznej, należy podkreślić doniosłość tematu, zwłaszcza w kontekście licznych współczesnych propozycji formacji moralnej wysuwanych nie tylko w ramach refleksji teologicznej, ale także w pedagogice, psychologii, socjologii. Ks. Solarski z powodzeniem opisał efekty spotkania – jak mówi za Gattim – dwóch światów: świata nauk o wychowaniu i rozwoju człowieka oraz świata refleksji teologicznomoralnej. Autor kompetentnie posługuje się terminologią właściwą naukom humanistycznym i z powodzeniem wykorzystuje dane tych nauk. Ma świadomość, że wkracza w obszar badań, który jest wspólny wielu naukom – pedagogice, psychologii, etyce. W tym bogactwie danych dostarczanych przez te dyscypliny potrafi zachować cele i metody właściwe teologii moralnej.

Autor, inspirowany źródłami swojej pracy, wpisał swoje rozważania w interdyscyplinarny kontekst. W analizach tych widać otwartość na współczesną kulturę, naukę, a jednocześnie krytycyzm wobec poglądów na życie moralne i na wychowanie, które utraciły z pola widzenia integralne dobro człowieka. Ks. Solarski dokonał interesującej analizy współczesnej kultury, która stanowi specyficzne środowisko wychowawcze. Cenne jest to, że opisując współczesne przemiany kulturowe Autor nie skupił się wyłącznie na sytuacji włoskiej, co zresztą byłoby także uzasadnione ze względu na źródła podstawowe, ale ukazał uniwersalny charakter tych zjawisk, a niekiedy wskazywał na specyfikę polską.

Analiza teksów Gattiego nie mogła nie prowadzić Autora do współczesnych kierunków pedagogicznych i swoistych paradygmatów wychowania (samorealizacja, subiektywizm, spontaniczność, autentyczność, autonomia, autotranscendencja, determinizm) oraz ich oceny. Książka ks. Solarskiego jest nie tylko prostą relacją źródeł. Jest to relacja twórcza. Autor próbuje odczytać nie tylko samą myśl Gattiego, ale także pewne intuicje, podstawy jego refleksji zawarte w naukach o człowieku, w filozofii. Jest to szczególnie widoczne w tych miejscach, gdzie Autor stara się wniknąć w sposób jego myślenia i argumentacji. Źródła refleksji Gattiego tkwią, jak udowadnia Autor, nie tylko we współczesnej sytuacji, ale także w jego przynależności zakonnej i wierności charyzmatowi św. Jana Bosko.

Wraz z książką ks. Przemysława Solarskiego polska teologia moralna otrzymuje wartościową analizę ciekawych źródeł, które mogą stanowić inspirację dla wielu

---

teologów moralistów, zajmujących się zwłaszcza dziedziną formacji moralnej, czy szerzej – życia społecznego i relacji społecznych, które stanowią środowisko wychowawcze. Całość pracy stanowi interesującą syntezę kwestii wychowania moralnego, która może inspirować nie tylko teologów moralistów, ale także przedstawicieli tzw. nauk o człowieku, ukierunkowując ich refleksję na problematykę *paidei*. Dostarcza ona również wiele cennego materiału tym, którzy podejmują praktyczne działania na rzecz wychowania człowieka do wartości moralnych.

Ks. Tadeusz Zadykowiec
Instytut Teologii Moralnej KUL